

ELEKTRON RESURLARLA KOMPEKTLƏŞMƏ SİYASƏTİ KİTABXANA FONDLARININ FORMALAŞMASININ ƏSAS AMİLİ KİMİ

MƏMMƏDOVA S.İ.

BDU, Kitabxanaşünaslıq kafedrasının müəllimi
sevda_mammedli@mail.ru

Məqalədə kitabxana fondlarının elektron resurlarla kompleksləşdirilməsi prosesi zamanı nəzərə alınması vacib olan xüsusiyyətlərdən bəhs edilir. Eyni zamanda elektron resurslarla kompleksləşdirmə siyasəti şərh edilir.

Açar sözlər: fond, elektron resurslar, kompleksləşdirmə, kompleksləşdirmə siyasəti

Son illər informasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı kitabxanalara da təsirsiz ötüşməmişdir. Bu təsiri kitabxanalarda fondun kompleksləşdirilməsi prosesindəki dəyişikliklərdən də aydın görmək mümkündür. Ənənəvi metodlarla təmin edilmiş çap məhsulları ilə yanaşı elektron resursların da sayı sürətlə artır və istifadəsi genişlənməkdədir. Müasir dövrdə istifadəçilərin informasiya tələbatlarını ödəmək məqsədilə müxtəlif üsullar meydana çıxmış və kitabxanaya gəlmək əvəzinə kompüter texnologiyası vasitəsilə dünyanın istənilən nöqtəsindən operativ şəkildə informasiya əldə etmək imkanı yaranmışdır. Kitabxana fondlarının kompleksləşdirilməsi zamanı elektron informasiya resurslarına üstünlük verməsinin bir çox səbəbləri vardır ki bunlar zaman və məkan məhdudiyəti olmayan informasiya əlçatılığın təmin olunması, cari məlumatları izləmək imkanı, resursun eyni anda bir çox istifadəçi tərəfindən istifadə edilmə imkanının olması və s. dir.

Bütün dünya informasiya mərkəzlərinin çap və elektron informasiya resursları kitabxana fondları tərəfindən kompleksləşdirilə bilər. Buna görə də bu sahədəki mövcud nəzəri anlayışlar sıradan çıxmış, yazılı siyasət xüsusi əhəmiyyət kəsb etməyə başlamışdır. [1, s.11]

İngilis tədqiqatçısı Kovaks elektron kitabxananın kompleksləşdirilməsinin inkişaf mərhələlərini 4 maddə ilə ifadə etmişdir.

1. Elektron kitabxananın məqsəd və vəzifələrinin müəyyənləşdirilməsi;
2. Elektron fondun formalaşdırılması siyasətinin həyata keçirilməsi;
3. Elektron resurslar fondunun formalaşdırılmasında bütün mərhələlərin nəzərə alınması;
4. Elektron resursların mövcud olduğu veb səhifənin dizaynına diqqət yetirilməsi, davamlı fəaliyyət göstərməsinin təmin edilməsi.

Bu maddələri müəyyən edərək elektron sənədlərin inkişafını təşkil edən və inkişafına təsir edən bir çox amillər də (istifadəçi, büdcə, kompleksləşdirmə və s.) nəzərə alınmalıdır. [10, s.338-339]

Elektron sənədlərlə kompleksləşdirilmə prosesində ənənəvi seçim meyarlarından əlavə, resursların (fondun) həcmimin çox olması səbəbindən bəzi seçim və qiymətləndirmə meyarlarının da nəzərə alınması məqsədəuyğun sayıla bilər. Onları aşağıdakı kimi sıralaya bilərik:

- **Elektron resurslarla kompleksləşdirmə prosesində məzmun**

Bu proses zamanı prioritet istiqamətlərdən biri sənədlərin istifadəçilərin tələb və tələbatlarını ödəməsidir. Bu səbəbdən elektron resursların məzmunu kitabxanalının məqsədlərinə uyğun olmalı və istifadəçilərin tələbatlarını ödəmək qitdələrində olmalıdır. Bu proses zamanı kitabxanaya aşağıdakı sualara cavab tapmalıdır:

- Cari informasiya mənbələrinə daxil olmaq üçün yeniləmələr vaxtında edilmə?

- Veb sayt kifayət qədər aydın, anlaşıqlı və istifadəyə yararlıdır mı?

- Bütün mənbələrə giriş mümkündür mü? [2, s.83], [4, s.785].

- Kolleksiyanın ehtiyat nüsxəsi varmı? və s.

- **Elektron resurslarla kompleksləşdirmə prosesində əhatə dairəsi**

Elektron sənədlərlə kompleksləşdirilmənin tətbiq sahəsi və ya əhatə dairəsi bir çox ünsürlərdən təşkil olunmuşdur. Kolleksiyaadakı mənbələrin hansı mənbələri əhatə etməsi, hansı sahələrlə əlaqəli olması, mənbə müxtəlifliyinin nə qədər geniş profilli olması, mənbələrə əlçatılıq, mövcud mənbələrin xidmət edilən istifadəçi qruplarının tələbatlarına cavab verəcək səviyyədə olub olmaması və s. xüsusiyyətlər elektron resursların əhatəsini təşkil edir. [6, s.59], [7, s.111]

- **Elektron resurslarla kompleksləşdirmə prosesində funksionallıq**

Kolleksiyanın ilkin xüsusiyyətlərindən biri istifadəçilərin bu kolleksiyadan faydalanmasıdır. Elektron informasiya bazalarında çap sənədlərindən fərqli olaraq istifadəçilərin buraya daxil ola biləcəyi müht, şərait fərqlidir. Məhz bu nöqtədə funksionallıqla qarşılaşırıq. Elektron resursların funksionallığı informasiya mənbələrindən heç bir məna olmadan istifadə edilməsi baxımından çox mühüm əhəmiyyət daşıyır. Funksionallıqla bağlı xüsusiyyətlər aşağıdakılardır:

- Məlumat bazalarına uzaq məsafədən əlçatılıq varmı?

- Resursların yerləşdiyi kataloq, interfeys, veb sayt və s. istifadə üçün uyğundur mu?

- İzahlı və anlaşıqlı dildədir mi? İstifadəçinin işini asanlaşdıracaq xüsusiyyətlərə malikdir mi? [3, s.56]

• **Elektron resurslarla kompleksləşdirmə prosesində bütöce**
Elektron informasiya bazalarında bir çox ünsürlər maliyyə xərclərində təsir etməkdədir. İstifadəçi qrupun xüsusiyyətləri, sayı, həcmi, məlumat bazalarına giriş və s. amillər xərclərə təsir göstərir.[12, s. 69-70]

- Bu amilləri maddələrlə qeyd etsək xərc tələb edən amillər aşağıdakı kimi göstərilə bilər:
- Xüsusi bir istifadəçi məhdudiyəti varmı?
- Elektron resurslarda qiymətoyuma nəyə əsasən aparılır?
- İllik qiymət artımı nədir və necə müəyyən edilir?
- Ən son aktual nəşrlərə giriş varmı və ya məhdudiyət tətbiq edilmişdir?
- **Elektron resurslarla kompleksləşdirilmə prosesində lisenziya**

Elektron resurslar istifadəçilərə lisenziya müqaviləsinə uyğun olaraq təklif olunur. Kitabxanalar və ya konsorsiumlar elektron informasiya bazaları satın almaq üçün müvafiq şirkət və orqanlarla lisenziya müqaviləsi imzalayırlar. Lisenziya müqaviləsində məhsulu necə istifadə etmək, nəbətə istifadəsində resursun malik olduğu üstünlüklər və çatışmazlıqlar və s. əks olunur.

Qeyd edək ki, bütün bu yuxarıda qeyd etdiyimiz seçim və qiymətləndirmə meyarlarının məcmusu kompleksləşmə siyasətində öz əksini geniş və dolğun şəkildə tapmalıdır. Siyasət dar mənədə müəyyən bir məqsədə və ya hədəfə çatmaq üçün tətbiq olunan üsul və ya metoddur. Digər mənədə müəyyən edilmiş məqsəd və ya vəzifələrə çatmaq istiqamətində qərar və əməllər (hərəkətlər) məcmusudur. Kitabxanaçılıqda isə siyasət "müəyyən bir məqsədə daxilində geniş fəaliyyət üçün məqbul təcrübə və prosesləri yazılı şəkildə təsvir edən bir sıra inzibati planlar və da bələdçiləridir"[13, s.175]

Elmi ədəbiyyatda kompleksləşdirmə siyasəti; seçim siyasəti, kompleksləşdirmə planı kimi ifadə olunur. Kompleksləşdirmə siyasəti əsasən resurs, bütöce, seçim və çeşidləmə kimi sahələri əhatə edən rəsmi sənədlər kimi müəyyən edilir. [9, s. 73]

Kompleksləşdirmə siyasəti müxtəlif məqsədlərə xidmət edir. Bu məqsədlər ümumiyyətlə 2 hissəyə bölünür: İnformasiya xidməti və mühafizə

Kompleksləşdirilmə siyasəti fondun zəif və güclü tərəfləri, gələcək inkişafı və kitabxananın vəzifələri haqqında məlumat verir. Bu siyasət kitabxana, işçi və istifadəçi (oxucu) arasında əlaqə yaradır. Bu siyasət kitabxananı xarici təsirlərdən, eyni zamanda hər hansı ittiham zamanı qoruyur, fikir azadlığının qorunub saxlanması təmin edir. Kompleksləşmə siyasəti bir çox məqsədlərə xidmət etdiyi üçün hər bir kitabxana üçün zəruridir. Bu siyasət fond haqqında geniş məlumat verir. Fondun yaradılma bütöcesini müəyyən etməyə kömək edir. Kitabxananın intellektual mülkiyyət hüquqları, senzura münasibətini əks etdirir, sənədlərin (res.) seçilməsində hədiyyə (ianə) etməyə qədar olan prosesdə prioritetlərin müəyyənəndirilməsinə kömək edir. [8,6]

Bu siyasət planlı, çox istiqamətli və anlaşıqlı olmalıdır. Siyasət hazırlanarkən aşağıdakılar nəzərə alınmalıdır:

- Siyasət niyə və kim tərəfindən hazırlanmışdır?
- İnstitusional məqsədlər və prioritet istiqamətlər hansılardır?
- İstifadəçi qrupları kimlərdir?
- Fondada hansı elm sahələri olacaq?
- Hansı növ sənədlər daxil ediləcək?
- Kitabxanaya hədiyyə etmə kriteriyaları hansılardır?
- Çeşidləmə siyasətə geniş şəkildə daxil edilmişdir?
- Qiymətləndirmə nə vaxt və kimin məsuliyyəti altında aparılacaq?
- Mühafizə prinsipləri nələrdir?

Qeyd edək ki uzun müddət respublikamızda kitabxanaların maddi-texniki bazasının zəifliyi, əksəriyyətinin binaların yarusuz və qəza vəziyyətində olması, xidmət və kompleksləşdirmə işinin lazımı səviyyədə olmaması, kadrların peşə hazırlıqdan əşəfi olması, kitabxana işinə dair ədəbiyyatın və dövrü nəşrlərin kifayət qədər çatdırılmaması, beynəlxalq əlaqələrin zəifliyi bu sahənin inkişafına maneçilik törədən əsas amillərdən olmuşdur. Bütün bunlar isə öz növbəsində ölkə əhalisinin informasiya təminatı sistemində ciddi problemlər yaratmışdır. Bu problemlər öz həllini "Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı"nın qəbulundan sonra tapmağa başlamışdır. Belə ki, proqram kitabxana-informasiya sahəsində mövcud problemlərin sistemli həllinə yönəldilmişdir. Proqramda xüsusi əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdən biri də məhz kitabxana fondlarının müasir kompleksləşdirmə mexanizminin yaradılması, inkişafı və müasir informasiya daşıyıcıları ilə təmin edilməsi, kitabxanalarda fondların kompleksləşdirilməsinə dair monitorinqlərin keçirilməsi, oxuculara verilən ədəbiyyatın tematik-tipoloji uqotunun təşkilı, fəal və qeyri-fəal istifadə edilən nəşrlərin müəyyənəndirilməsi, oxucuların informasiya tələbatının ödənilməsinə yönəldilmiş sorğuların keçirilməsi və əldə edilmiş nəticələr əsasında fondların kompleksləşdirilməsi olmuşdur.

Bir şeyi xüsusilə vurğulamaq yerinə düşər ki, hazırda respublikamızda kitabxana fondlarının müasir oxucu tələbatlarına cavab verəcək səviyyədə kompleksləşdirilməsi istiqamətində çox mühüm işlər həyata keçirilməkdədir. Lakin mükməmməl kitabxana fondun kompleksləşdirilmə siyasətinin həyata keçirilməsinə böyük ehtiyac duyulmaqdadır.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A.A. *Kitabxanaşünaslığa giriş, 3 hissədə dərslik: I hissə (nəzəri əsaslar)* B.: BDU, 2001
2. Aqçal İ., Kaya S. *Bilgi mərkəzləri üçün veri tabanı seçim kriterləri və kullamcı eğitimi// Bilgi Dünyası, 2006. № 6(1). s. 78-88.*

3. Allison D., Beth M. Swanson. *Database selection: One size does not fit all // College & Research Libraries*, 2000. № 61(1), s.56-63.
4. Atılgan, D. "Türkiye'de Kütüphaneciliğin Gelişimi"// *Türk Kütüphaneciliği*, 1995. 9(1), s. 10-20.
5. Atılgan, D., Yalçın, Y. *Elektronik Kaynakların Seçimi ve Değerlendirilmesi/Türk Kütüphaneciliği*, 2009. 23(4), s.769-802.
6. Guenther, K. *Making smart licensing decision. Computers in Libraries*, 2000. 20(6), s.58-60.
7. Hastings. S. K. *Selection and evaluation of networked information resources// The acquisition librarians.*, 1998. 10(20), s. 109-122.
8. Johnson, P. *Collection development policies: a cunning plan/Technicalites*. 1994., 6(14), s. 3-6.
9. Johnson, P. *Fundamentals of Collection Development and Management/ American Library Association*, Chicago, IL. 2009.
10. Kovacs, D.K. *Collection development in cyberspace: building an electronic library collection. Library Hi Tech*. 2000. 18(4), 335-359.
- 11) Ilıcay, E. *Elektronik Bilgi Kaynakları Ve Derme Geliştirme Politikaları, III. Türkiye'de İnternet Konferansı*, 1997. ODTÜ, Ankara, Kasım.
11. Salman, P. *Elektronik bilgi kaynaklarının seçimi ve değerlendirilmesi: Hacettepe Üniversitesi kütüphaneleri örneği. (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara)*, 2002.
12. *The ALA Glossary of Library and Information Science. Heartstill Young vd. Chicago: American Library Association*, 1983. 2nd ed.

**ПОЛИТИКА КОМПЛЕКТОВАНИЯ ЭЛЕКТРОННЫМИ РЕСУРСАМИ
КАК ОСНОВНОЙ ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ БИБЛИОТЕЧНЫХ
ФОНДОВ**

МАМЕДОВА С.И.

РЕЗЮМЕ

В статье выделены элементы, которые следует учитывать при комплектовании библиотечных фондов с электронными ресурсами. В то же время, политика комплектования электронных ресурсов широко анализируется.

Ключевые слова: Библиотечный фонд, электронные ресурсы, комплектования, политика комплектования

**POLICY OF COMPLETION WITH ELECTRONIC RESOURCES AS A
MAIN FACTOR IN THE FORMATION OF LIBRARY FUNDS**

MAMMADOVA S.I.

SUMMARY

The article describes the features that should be considered in the process of replenishing library funds with electronic resources. At the same time, the policy of complementing electronic resources is widely commented.

Keywords: Funds, electronic resources, packing, packing policy